

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА АДВОКАТА

ШИМЧЕНКО Діана Валеріївна - магістр 2-го року навчання Навчально-наукового юридичного інституту Київського міжнародного університету
DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2024.1.15>

У статті висвітлено основну сутність адвокатської етики, обґрунтовується її потреба. Досліджується характеристика основних категорій етики у сфері адвокатської діяльності. Конституційний статус та обов'язки, що покладені на адвокатуру, зумовлюють загострену увагу суспільства до морально-етичної складової діяльності як адвокатури загалом, так і кожного адвоката зокрема. Визначено морально-етичні засади адвокатської діяльності, їх основний зміст та передумови застосування. Виокремлено ключові моральні проблеми сучасної адвокатури та можливі шляхи їх вирішення. Встановлено, що адвокат, будучи членом суспільства, не має права нехтувати етичними принципами та зобов'язаний співставляти свої дії із системою спеціальних етичних цінностей і стандартів поведінки для адвоката, які існують у державі та суспільстві.

Ключові слова: адвокат, адвокатура, етика адвоката, професійна етика, моральні зобов'язання, честь, справедливість, гідність.

Постановка проблеми

З проголошенням України незалежною державою право кожного на захист своїх прав і свобод стало одним із фундаментальних прав людини, гарантованих у конституційному порядку. Адвокатура відіграє важливу роль у суспільстві, оскільки саме на неї покладено важливу місію у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина. Конституція України у ст. 131-2 закріпила статус адвокатури як незалежного інституту, який

здійснює надання професійної правничої допомоги.

Надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним стандартам поведінки. При цьому специфіка, комплексний характер обов'язків, що покладені на адвокатуру, обумовлюють необхідність збалансування засад служіння адвоката інтересам окремого клієнта та інтересам суспільства в цілому, дотримання принципів законності та верховенства права.

Наявність етичних правил поведінки в представників адвокатської професії веде, по-перше, до зміцнення загального рівня моралі суспільства, по-друге, до вдосконалення професійних та моральних якостей адвоката. Професійна етика адвоката набуває першорядного значення, оскільки в процесі здійснення своєї діяльності адвокат, відстоюючи та захищаючи правові інтереси громадян, має можливість впливати на долі людей, але це тягне відповідальність тримати себе в межах морально-етичної поведінки. Актуальність піднятого питання обумовлена значенням дотримання адвокатами норм адвокатської етики не лише при виконанні професійних обов'язків, а й у повсякденному житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питанням розвитку та функціонування інституту адвокатури, теоретико-при-

кладним аспектам застосування моральних та етичних принципів у професійній адвокатській діяльності досліджувались багатьма українськими правознавцями, зокрема такими, як А. Д. Бойков, О. А. Ануфрієнко, О. Ф. Скакун, С. С. Сливка, В. С. Бігун, О. Д. Святоцький та ін.

Мета і завдання дослідження

Як основну мету цієї наукової розвідки автор вважає спробу надати збалансоване бачення природи адвокатської етики її змісту, системи та структури Правил адвокатської етики в діяльності адвокатів.

Виклад основного матеріалу

Етика (грец. *ethika*: від *ethos* – вдача, звичай, характер, спосіб думки) вивчає мораль як важливий бік життєдіяльності всього суспільства в цілому. Категоріями етики є поняття, що відображають найважливіші елементи моралі, серед таких понять можна назвати: добро та зло, благо, справедливість, обов'язок, совість, відповідальність, гідність і честь.

Мораль у низці регуляторів суспільних відносин займає важливе, чи не вирішальне місце. Якщо право, підкріплене державним примусом, часто постає як якась нав'язана людині система норм, які завжди їм схвалена та виконувана, то мораль (норми моральності), формована природним шляхом, органічніше входить у духовний світ людини і, отже, певні переваги перед правом.

Мораль є особливою системою розпоряджень, правил поведінки, що регулюють суспільні відносини відповідно до сформованих у суспільстві критеріїв добра, зла, справедливості, чесності, сумлінності, правди, неправди тощо. Виконання норм моралі забезпечується не державним примусом, а авторитетом громадської думки, страхом осуду з боку оточення, страхом втратити повагу та добру репутацію.

Професія адвоката передбачає високі стандарти щодо особи адвоката, яка має характеризуватися безсумнівною моральною силою, відповідальним ставленням до виконання професійних обов'язків, відданістю справі. Суспільство пред'являє до адвоката особливі вимоги, адже кожна людина бажає

бачити захисника своїх прав незалежним, принциповим, компетентним, чесним та порядним, таким, що виявляє загальний високий рівень освіти та культури.

Знання чинного законодавства, опанування всього арсеналу юридичних засобів досягнення бажаного результату, не завжди є достатнім для здобуття високого фахового рівня юриста. Досить часто виникають ситуації, коли тільки моральна складова (культура, принципи, внутрішнє переконання) стає наріжним каменем у конфліктних ситуаціях. Дотримання адвокатами особливих деонтологічних вимог і правил розглядається світовою адвокатською спільнотою як необхідна передумова повноцінного функціонування адвокатури, виконання нею її важливої соціальної ролі в демократичному суспільстві [3].

Компанейцев С. визначає деонтологічні засади як систему деонтологічних принципів і норм, які спрямовані на забезпечення належної професійної поведінки адвокатів при захисті інтересів особи. Під професійним обов'язком розуміють діяльність адвоката, спрямовану на реалізацію завдань і функцій його професійної діяльності [9].

Одним із перших дослідників моральних аспектів адвокатської діяльності був М. П. Кан, який вказував на такі ознаки адвокатської етики, як: 1) сукупність правил поведінки адвоката, яка пов'язана з здійсненням адвокатської діяльності; 2) сукупність норм поведінки; 3) правила, що регулюють такі сторони діяльності адвокатів, які нерозривно пов'язані з честю і гідністю кожного з них окремо і адвокатури загалом [8, с. 29].

На думку Зінапуліна З. З., адвокатська етика – наука, покликана вивчати ті моральні критерії, якими повинен керуватися адвокат у своїй службовій діяльності та повсякденному житті, сприяти виробленню правил належної поведінки в тій чи іншій процесуально-правовій ситуації, що викликає необхідність участі адвоката у вирішенні.

А. Д. Бойков адвокатську етику розумів як нормативну систему з внутрішньою узгодженістю приписів, що має таку структуру: а) моральні вимоги, що регулюють відносини адвокатських колективів та окремих

адвокатів з громадянами, установами та організаціями; б) вимоги, що регулюють відносини адвокатів та адвокатських колективів з правоохоронними чи правозахисними органами та їх посадовими особами; в) відносини між адвокатськими колективами [4, с. 43].

Моральність і право є взаємодоповнювальними. Право та мораль – два аспекти, які є особливо невід’ємними один від одного. Саме тому, коли ми розглядаємо відношення права до спорідненої йому області – моралі (моральності), сутність права, змістовність його норм стають набагато доступнішими та зрозумілішими. Осмислення ж самого права в його взаємозв’язку з моральністю є однією з найдавніших традицій історії суспільної думки наукового світу держави. Діючи в межах встановлених законодавцем правил професійної етики, адвокатура розглядає право крізь призму моральності своєї професії, яка розглядає правосуддя в набагато ширшому розумінні, ніж інші державні органи [7].

Як зазначає М. Р. Аракелян, «адвокат, будучи членом суспільства, має право керуватися любими етичними принципами і навчаннями, проте при виконанні свого професійного обов’язку адвокат зобов’язаний перш за все співставляти свої дії з системою спеціальних етичних цінностей і стандартів поведінки для адвоката, які існують у державі і суспільстві» [2, с. 113]. Позиція науковця відображена в сьогоденному становищі адвокатури і в Україні, і в зарубіжних країнах.

Розглядаючи моральний бік діяльності інституту адвокатури, знаходимо цікаві факти. У своїй діяльності адвокатура, керуючись морально-етичними нормами, проявляє обов’язок щодо дотримання встановлених професійних правил поведінки.

Адвокатська етика є наукою моральною, а не правовою. На адвокатську етику покладено виконання наступних завдань: а) формування моральних установок відповідно до специфічних вимог професії; б) озброєння адвоката моральними орієнтирами під час виборів способів впливу в конфліктних ситуаціях; в) допомогу адвокату у вирішенні таких конфліктів шляхом узагальнення досвіду адвокатської практики; г) формування

загальних та приватних норм адвокатської етики.

Здійснюючи свою діяльність, адвокат повинен мати чесність і добру совість, керуватися правильними принципами, бути професійним, кваліфікованим фахівцем. Адвокат зобов’язаний впевнено та активно відстоювати права своїх клієнтів, захищати їхню свободу. Використовуватися для цього можуть будь-які методи та засоби, які не заборонені законодавством.

Адвокатська етика, будучи складовою юридичної етики, є сукупністю моральних спеціальних вимог і норм, реалізованих внаслідок здійснення адвокатської діяльності. Необхідність етики адвоката обумовлена низкою суттєвих причин. По-перше, адвокатура – один із найважливіших інститутів захисту прав і свобод людини та громадянина, гарантованих конституціями більшості сучасних держав. По-друге, авторитет адвокатів визначається не лише їх професіоналізмом та корпоративними традиціями, а й моральним виглядом служителів Феміди, їхнім моральним стилем професійної діяльності. По-третє, далеко не всі правила службової поведінки адвоката (тим більше позаслужбове спілкування) відображено у законі. На допомогу праву, як завжди в таких випадках, приходять мораль, яка пронизує всі сфери діяльності людини та супроводжує її все життя, оскільки немає таких ситуацій, коли б людина не піддавалася моральній оцінці оточення і немає такого становища, коли б він сам морально не оцінював людей, що його оточують.

Специфіка адвокатської етики найбільш повно проявляється в діяльності адвоката-захисника, тоді як інші види діяльності адвоката, а також інших служителів закону, з моральних позицій характеризуються юридичною етикою. Не секрет, що адвокату захиснику частіше доводиться звертатися до моралі, ніж іншим юристам. Це зумовлено принаймні тим, що без морального аналізу та обґрунтування неможливо забезпечити паритет інтересів та морально-психологічних станів потерпілого та обвинуваченого, мотивів дій останнього, моральних наслідків для обох сторін, моральної оцінки цього злочину громадською думкою тощо.

Норми та принципи адвокатської етики сприяють конкретизації чинних правових норм, заповненню прогалів у правовому регулюванні. Законодавець часто вживає терміни «справедливість», «сумлінність», «гідність» та інші, не розкриваючи їх змісту. І тут на допомогу приходять адвокатська етика, яка дає тлумачення таких понять. Вона грає величезну роль як підсилювач регулятивного потенціалу правових норм.

Щоб систематизувати багатовіковий досвід адвокатської діяльності, її моральні та етичні норми, слід надати адвокатам систему орієнтирів за узгодженням своїх іноді суперечливих професійних прав та обов'язків. Специфіка, комплексний характер обов'язків, покладених на адвокатуру, зумовлюють необхідність збалансування основ служіння адвоката інтересам одного клієнта та інтересам суспільства загалом, дотримання принципів законності та верховенства права [6].

Одним із основних обов'язків адвокатів, звичайно, є дотримання Правил адвокатської етики. У розділі II зазначених Правил містяться основні засади адвокатської етики:

- незалежність та свобода адвоката у провадженні адвокатської діяльності;
- дотримання законності;
- пріоритет інтересів клієнта;
- неприпустимість конфлікту інтересів;
- конфіденційність;
- компетентність та сумлінність;
- повага до адвокатської професії;
- вимоги до рекламування адвокатської діяльності [10].

Статтею 2 Правил адвокатської етики визначено дію документа за предметом, колом осіб та в часі. Так, їхня дія поширюється: на всі види адвокатської діяльності та в частині, визначеній Правилами; на іншу діяльність (дії) адвоката, яка може суперечити його професійним обов'язкам або підірвати престиж адвокатської професії; на всіх адвокатів України, а також на адвокатів іноземних держав, які здійснюють адвокатську діяльність в Україні, незалежно від обраних ними форм здійснення адвокатської діяльності (індивідуально, у формі адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання); на чле-

нів органів адвокатського самоврядування, помічників і стажистів адвокатів, працівників адвокатських бюро та об'єднань у частині, яка застосовна до їхньої діяльності; на відносини, що виникли або існують після їх прийняття [10].

Які проблеми можуть виникнути на сучасному етапі застосування принципів правил адвокатської етики, метою яких є уніфіковане закріплення традицій та досвіду української адвокатури у сфері тлумачення норм адвокатської етики [1], а також загально визнаних деонтологічних норм і правил, прийнятих у міжнародному адвокатському співтоваристві? При розгляді першого принципу слід зазначити, погодившись з думкою віце-президента Національної асоціації адвокатів України В. Гвоздій, що захисник інтересів клієнта для належного провадження своєї професійної діяльності повинен мати максимальну незалежність як з боку державних органів, решти учасників судового процесу, у тому числі і своїх колег, і з боку клієнта [5].

Наймаючи адвоката для надання юридичної допомоги, клієнт повністю покладається на професійний досвід представника своїх інтересів, зобов'язується бути з ним максимально відвертим та утримуватись від втручання у діяльність останнього. Адвокат може бути максимально об'єктивним, чесним, протистояти зазіханню на незалежність, відстоювати професійні права, гарантії адвокатської діяльності, ефективно використовуючи в інтересах клієнта. Саме те, що він може діяти на власний розсуд лише на користь клієнта, є ключовим фактором. Захисник може користуватися своєю незалежністю у разі очевидного наклепу підзахисного на самого себе або для досягнення позитивного для клієнта результату справи, в інших випадках вони діють узгоджено і довіряючи один одному.

Особливостями адвокатської етики є те, що при здійсненні своєї діяльності адвокати повинні керуватись як нормативно закріпленими морально-етичними нормами поведінки, так і загальноприйнятими нормами моралі та етики, які вже давно прижилися у суспільстві і яких дотримуються члени соціуму. Адвокати повинні опиратися

і на європейські традиції у сфері адвокатської діяльності, адже міжнародно-правові документи в цій сфері значно ширше відображають суть правил професійної етики адвоката. Разом із законодавчо закріпленими етичними нормами та міжнародно-правовими діють неписані норми, так би мовити, «локальні». Такі норми приймаються безпосередньо самими адвокатами, адвокатськими об'єднаннями, адвокатськими бюро та санкціонуються суб'єктами прийняття.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає дотримання загальноприйнятих правил адвокатської етики кожним адвокатом, які той бере на себе при складанні присяги адвоката України. Визначити нормативно адвокатську етику та її моральність, законодавець встановлює клієнту гарантію відповідного рівня професійної поведінки адвоката, межу його етичних зобов'язань, зробив неможливим надмірні претензії до адвокатури.

Основними міжнародними документами, які закріплюють етичні (деонтологічні) правила поведінки адвокатів, прийняті міжнародними організаціями юристів (адвокатів), є: Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства; Хартія основоположних принципів діяльності європейських адвокатів; Основні положення про роль адвокатів; Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної Асоціації юристів; Правила адвокатської етики Міжнародного Союзу (Співдружності) адвокатів. У збірнику традицій французької адвокатури, написаному в XIX ст. видатним юристом М. Молло, — «Правила адвокатської професії у Франції», які стали настільною книгою адвокатів усього світу, сформульовано професійні принципи та особисті вимоги, яким повинен відповідати адвокат: «Він повинен бути скромним і незалежним, чесним і педантичним, правдивим і стриманим, поміркованим та безкорисним». У другій половині XX ст. відомі радянські вчені-правознавці С. Алексєєв та В. Яковлєв сформулювали схожу з французькою модель юриста, у тому числі й адвоката, який повинен відповідати відповідним професійним вимогам, а особливо високому моральному рівню, що передбачає дотримання певних

етичних принципів, таких як чесність, гідність, повага та увага до інших людей.

Отже, моральні вимоги, які були сформульовані до професії адвоката ще на початку XIX ст., сьогодні систематизовані, удосконалені, регламентовані низкою міжнародних документів та закріплені національними етичними (деонтологічними) кодексами поведінки адвокатів різних держав.

Висновки

Таким чином, можна вивести правило, що адвокатська етика – це належна поведінка члена адвокатського співтовариства, що наказується корпоративними правилами в тих випадках, коли правові норми не встановлюють для нього конкретних правил поведінки. Моральні принципи є показником професіоналізму адвоката. Уся адвокатська діяльність повинна ґрунтуватись на захисті порушених прав та інтересів клієнта з дотриманням юридичних і моральних норм.

Адвокатська етика покликана обґрунтувати зміст морального ідеалу юриста-адвоката, дослідити причини і форми деформацій морально професійної свідомості та запропонувати засоби їх подолання. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у ст.ст.11, 21, 31, 32, 34 встановлює дотримання етичних вимог як професійний 14 обов'язок адвоката. Положення ст.ст.6, 11, 21, 22, 28 Закону за своїм змістом є етико-правовими. Переважну більшість етичних норм містять нормативні акти адвокатської корпорації, у першу чергу, Правила адвокатської етики.

Усі принципи адвокатської етики існують у тісному взаємозв'язку. Наприклад, принцип дотримання законності передбачає, що адвокат повинен не допускати порушень закону та діяти лише законними способами при здійсненні своєї професійної діяльності, принцип пріоритету інтересів клієнта закріплює, що адвокат повинен застосовувати всі законні засоби ефективного вирішення спору на користь клієнта. Принципи адвокатської етики, закріплені у Правилах адвокатської етики, логічно доповнюють один одного, що дозволяє адвокату в випадку наявності прогалини в законодавстві щодо окремих аспектів здійснення адво-

катської діяльності використовувати Правила адвокатської етики як керівні орієнтири в морально-етичній сфері. Отже, Правила адвокатської етики є системою згрупованих норм етичного характеру, зводом принципів, ідей, положень, які відображують цінності сучасної адвокатської спільноти.

Література

1. Адвокатура України. Государство и право. Юридические науки. URL: <https://ref.online-books.net.ua/major/293/185456/>
2. Аракелян М. Р. Сравнительная адвокатура : курс лекцій. Одесса: Юридическая литература, 2009. 240 с.
3. Бакаянова Н. М., Кісліцина І. О. Адвокатська етика : навчально-методичний посібник (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання). Одеса : Фенікс, 2020. 127 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/>
4. Бойков А. Д. Этика профессиональной защиты по уголовным делам. Москва : Юрид. лит., 1978. 176 с.
5. Вице-президент Национальной ассоциации адвокатов Валентин Гвоздий: законопроект «Об адвокатуре» необходимо направить в «Венецианскую комиссию». URL: <http://unba.org.ua/publications/print/3072-vice-prezident-nacional-noj-associaciiadvokatov-valentin-gvozdij-zakonoprojekt-ob-advokatureneobhodimoparavit-v-venecijskuyu-komissiyu.html>
6. Вища кваліфікаційна комісія адвокатури при Кабінеті Міністрів України «Правила адвокатської етики». URL: <https://lib.sale/yuridicheskaya-etika-uchebnik/vysshayakvalifikatsionnaya-komissiya-107988.html>
7. Гамалюк Б. М., Семенюк І. Я. Моральні імперативи в системі професійної

SUMMARY

The article highlights the main essence of lawyer's ethics, justifies its need. The characteristics of the main categories of ethics in the field of advocacy are studied. The constitutional status and duties assigned to the legal profession lead to heightened attention of society to the moral and ethical component of the activity of the legal profession in general and each lawyer in particular. The moral and ethical principles of advocacy, their main content and prerequisites for their application are defined. Key moral problems of modern advocacy and possible ways of solving them are highlighted. It is established that a lawyer, being a member of society, has no right to neglect ethical principles and is obliged to compare his actions with the system of special ethical values and standards of behavior for lawyers that exist in the state and society.

Key words: lawyer, advocacy, lawyer's ethics, professional ethics, moral obligations, honor, justice, dignity.

адвокатської діяльності. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ, 2018. № 3 С. 98-108.

8. Задорожня Г. Специфіка державного захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Право України*. 2008. № 1. С. 28–30.

9. О свободе осуществления профессии адвоката : Рекомендации Рес 2000(21) Комитета Министров государствам-членам. URL: <https://eshra375.files.wordpress.com/.../рес>

10. Правила адвокатської етики від 17.11.2012 р. URL: <http://unba.org.ua>

11. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 27. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-1712>.